

תעודה

דרכונו של ר' אברהם שלמה זלמן צורף (הראש"ז)

משה קטן

חתימת הראש"ז

ר' אברהם שלמה זלמן צורף, מראשי קהל האשכנזים בירושלים, נולד בשנת תקמ"ו (1785) בקי"ד שבליטא ועלה לארץ-ישראל בשנת תקע"ב (1811). הוא התיישב בתחילה בצפת, מפני שאסור היה לאשכנזים להשתקע בירושלים. אך שנתיים לאחר מכן, בשנת 1813, עבר להתגורר בעיר הקודש, וניהל שם, עם ר' מנחם מנדל משקלוב, את כולל הפרושים. מטעמים, אבל בהסנמת ראשי הספרדים, יצא בשליחויות רבות, כבר בשנים 1819-1823, ושוב משנת 1829 ואילך. המסמך המתפרסם להלן הוא דרכונו של ר' זלמן צורף,¹ ובו עדות למסעי שליחותו בשנים 1832-1850. אין זה דרכון מהסוג המוכר בימינו. מדובר בשני דפים כפולים, המהווים שמונה עמודים (ממדיהם: 46 × 34 ס"מ). רק בתחילת העמוד הראשון יש טופס מודפס, בשפה הצרפתית. הטופס הוא מטעם קונסול פרוסיה בליוורנו, שכן ר' זלמן, שהיה כאמור יליד ליטא,² נהנה מחסותה של מדינה זו. וזה תרגומו של הטופס: 'דרכון מס' 457. בשם המלך, אנחנו, שארל שטיכלינג, קונסול הוד מעלתו מלך פרוסיה בעיר הנמל הזאת ליוורנו, מבקשים³ מכל השלטונות האזרחיים והצבאיים ומכל פקידי הציבור לאפשר מעבר בטוח וחופשי במסעו, שהוא עומד לנסוע... המשך הדברים בא בכתב יד: 'מליוורנו דרך הים לביירות ולירושלים, למר זלמן מארק טובי,⁴ סוחר, יליד

1 ארכיון היסטורי, עיריית ירושלים, מס' 8001. תודתי נתונה לממונים על הארכיון העירוני של ירושלים, ובפרט לד"ר יוחנן כהן-ישר, שליזוה את עבודתי בהתמדה, וכן לד"ר אריה מורגנשטרן, שהעשיר את מאמרי בערות מאלפות.

2 אולי כדי להצדיק את הענקת הדרכון הפרוסי, רשום בו, שר' זלמן נולד בברסלאו (בירת שלזיה דאז, היום Wrocław שבפולין).

3 לפי הנוהג הדיפלומטי, בעל השררה מדבר בלשון רבים.

4 ליהודים נתיני הקיסרות הרוסית לא היו שמות משפחה עד שנת 1804, ולרבים עד שנת 1845. הם מופיעים בתעודות הרשמיות בשמם הפרטי, ואחריו בדרך כלל (בלי המלה 'בן' המקובלת בשימוש בית-הכנסת) שמו הפרטי של אביהם. בעל הדרכון היה אפוא לכאורה זלמן בן מרדכי (מארק) בן טוביה (טובי), או אולי מייחסים לו או לאביו שני שמות פרטיים. לאמיתו של דבר היה שם אביו יעקב, ולא ברור, מדוע נקבע בדרכון השם החריג הזה (השווה גם לעיל, הערה 2).

ברסלאו שבשלוזיה, נתין מלך פרוסיה, ומשרתו מאיר,⁵ יליד ירושלים. מר זלמן מארק טובי מתגורר עם משפחתו בירושלים. אחר כך מובאים, בלא מעט ערכוביה, כמאה ועשרים אישורים וחותרות, המעידים על המקומות שבהם עבר בעל הדרכון.

בשל מצבו הפיסי של המסמך, שרק לאחרונה תוקן וחוזק, אחרי שהיה בוודאי קרוע ובלוי, אי אפשר לפענח את כל הפרטים, אבל מה שניתן לקרוא מציג תמונה מרתקת על נדודיו של המשולח. ר' זלמן צורף יצא בחודש נובמבר 1832 מליוורנו לבירות ומשם, במאי 1833, לירושלים. ביולי 1835 נסע שוב מארץ-ישראל לכיוון אלכסנדריה שבמצרים, ואחרי כשנה שב מאלכסנדריה לביירות.

כעשר שנים לאחר מכן (יולי 1846) שם המשולח את פעמיו — עם משרת אחר, אליעזר מארקו⁶ — לקושטא, דרך ביירות ואלכסנדריה, ומשם לטריאסטי. באוקטובר 1846 הוא עזב את טריאסטי לעבר וינה, וממנה בפברואר 1847, בואך וילנא, קרקא, לכוב וברודי. הוא נשאר בפולין, בחבלים, שהיו מסופחים לרוסיה ולאוסטריה, עד ספטמבר 1847, וחזר דרך טריאסטי וביירות לירושלים בתחילת 1848.

ביולי באותה שנה, הוא נסע שוב — הפעם עם חתנו אוריאל בן אהרן זליג, ששימש אותו — דרך ביירות, אזמיר וקורפו, לטריאסטי. הוא עשה באיטליה עד מאי 1849, ושהה בערים פאדובה, רויגו, פרארה, בולוניה, פירנצה, ליוורנו, ג'נובה וניצה. במאי 1849 עבר לצרפת, וביקר בערים מרסיי, באיון, בורדו. בחודש יולי הפליג לאנגליה, אך רק לימים ספורים. באוגוסט היה בפאריס, ונסע דרך ליון לטורינו, ג'נובה, פירנצה, בולוניה, אנקונה, וניצה, מנטובה, פרארה ועוד, והגיע שוב לליוורנו באוגוסט 1850.

בזכות יחסיו הטובים עם קהילת הספרדים והשלטונות המוסלמיים,⁷ השיג ר' זלמן הישגים חשובים לטובת היהודים האשכנזים בירושלים, וראוי לציון מיוחד ההיתר, שקיבל לשיקום שכונת 'החורבה' ובתי-הכנסת שבה. אך ערבים, שביקשו להתנקם בו על שגרם לנישולם, בעקבות פעילותו לטובת היהודים, ניסו כמה פעמים לרצוח אותו. בשנת 1851 עלה בידם לפגוע בו בירושלים, ולאחר-מכן הוא נפטר מפצעיו. הוא נטמן במורד הר הזיתים, סמוך לקבר זכריה. בתקופת השלטון הירדני נהרס הקבר.

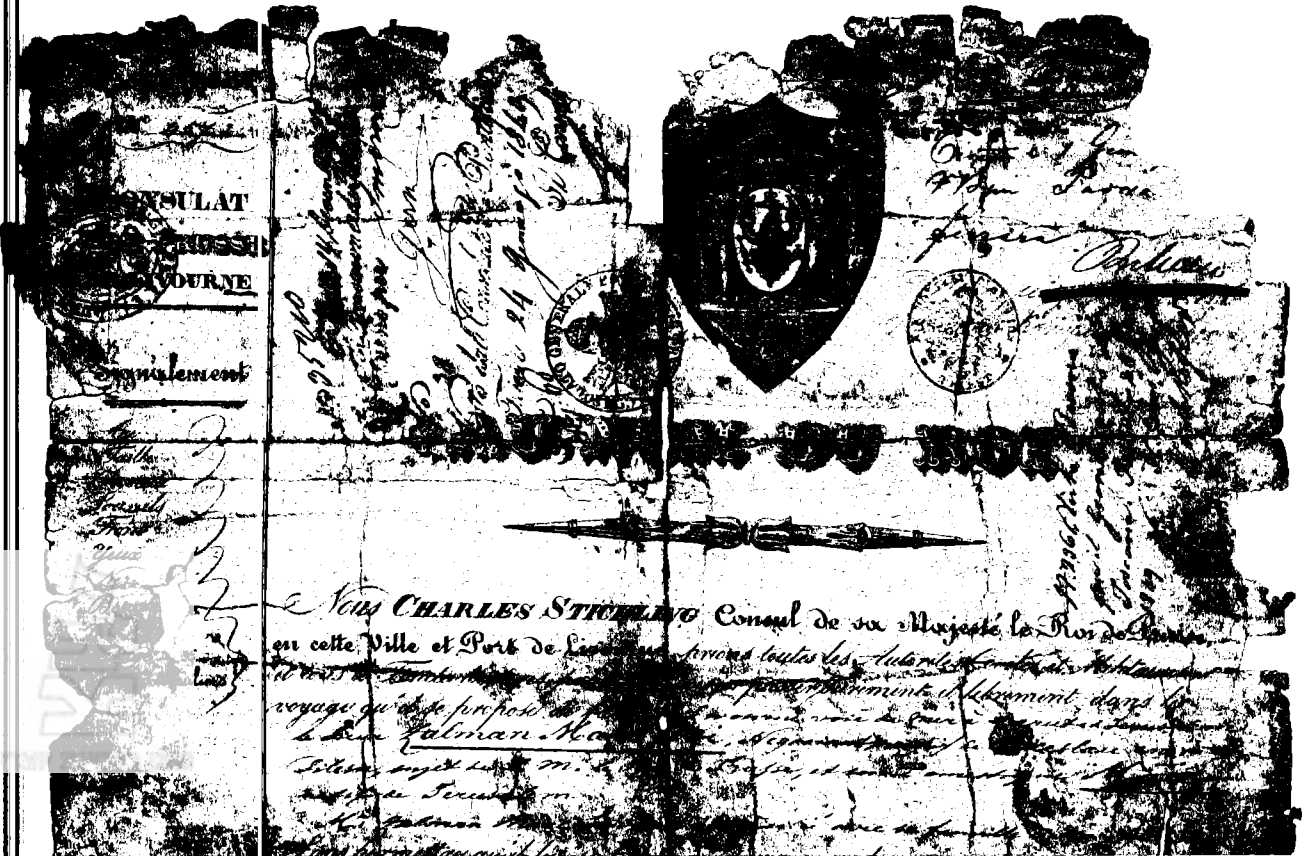
ידוע שצאצאי ר' שלמה זלמן צורף נטלו את השם הפרטי של אביהם, בצורתו הלועזית סלומון (Salomon), כשם משפחה, אך לפחות בדור הראשון צירפו לו גם את כינויו על שם מקצועו. אחד מבניו, ר' מרדכי צורף סלומון, שהיה מיקירי ירושלים, הציע למשה מונטיפיורי בשנת 1839 תוכנית להקמת כפרים בארץ-ישראל לשם שיקומם החקלאי של היהודים. בעיקר מפורסם אחד מנכדיו של ר' זלמן, הוא ר' יואל משה סלומון (1838-1912), ממייסדי השכונה הירושלמית נחלת שבעה והמושבה פתח תקווה.

להלן מובאים פרטי 120 החותרות והאישורים שבדרכון, לפי סדר כרונולוגי, והערותינו בצדם.

5 ברישום המשרת מסתפקים בשם פרטי בלי תוספות, מלבד מקום היולדו.

6 צורה איטלקית של השם מרדכי. שם המשרת היה אפוא אליעזר בן מרדכי, או שהיו לו שני שמות פרטיים: אליעזר מרדכי.

7 מספרים, שאיברהים פחה, בנו של שליט מצרים מוחמד עלי, לא רצה לקבל אוכל מאחיו המוסלמים בעת שהותו בירושלים, פן ירעילו אותו, והיה מקבל תבשילים מביתו של ר' זלמן. פרטים נוספים על פועלו של ר' זלמן צורף ראה: א' יערי, שלוחי ארץ ישראל, ירושלים תשל"ז, עמ' 761 ואילך; מ' [בן יואל משה] סלומון, שלושה דורות בישוב, ירושלים תרצ"ט, וכן במונוגרפיה, שהגישה צאצאתו של ר' זלמן בדור השמיני, מרב פיינברג, 'הראש"ז, רבי אברהם שלמה זלמן צורף', כעבודת גמר בגמנסיה העברית רחביה, ירושלים תשמ"ז.

דף ראשון של הדרכון

הדרכון

Passeport n° 457

Au nom du roi,

Nous Charles Stichling, consul de Sa Majesté le roi de Prusse en cette ville et port de Livourne prions toutes les autorités civiles et militaires et tous les fonctionnaires publics de laisser passer sûrement et librement dans le voyage qu'il se propose de faire¹

de Livourne voie de mer à Berut et Jérusalem le sieur Zalman Marc Tovi, négociant, natif de Breslau en Silésie, sujet de S.M. le roi de Prusse, et son domestique Mair natif de Jérusalem. M. Zalman Marc Tovi est domicilié avec sa famille à Jérusalem. Mille huit cent...²

1 עד כאן טופס מודפס; מכאן ואילך בכתב יד.
 2 בהמשך נוסף כנראה trente-deux, כלומר 1832; אולם קטע נייר זה הוא קרוע ולא ברור. אחרי זאת נמשך הטופס המודפס, אבל הפרטים לא מולאו.

החתמות ואישורים

מספר סדרתי	דף של הדרכון	ניתן בעיר	עלידי	לכיוון	תאריך
1	1	ליורנו	הקונסוליה של פרוסיה	ביירות וירושלים ³	[? 1832]
2	2	ליורנו	I.R. Governo di Livorno ⁴	ביירות	5.11.1832
3	2	ליורנו	הקונסוליה הכללית של [?]	[?]	23.11.1832
4	2	בירות	הסוכנות הקונסולרית של פרוסיה	ירושלים	18.5.1833
5	2	יפו	הסוכנות הקונסולרית של פרוסיה	[?]	20.7.1835
6	2	אלכסנדריה	הקונסוליה של פרוסיה	ביירות [?]	11.7.1836
7	2	יפו	סוכנות צרפת	ביירות [?]	[?]
8	6	[?]	[?]	[?]	(?)20.4.1846
9	6	ניצה	הקונסוליה של צרפת ⁵	[?]	[?]
10	2	ירושלים	הקונסוליה של פרוסיה	קושטא דרך ביירות ואלכסנדריה	10.6.1846
11	2	אלכסנדריה	הקונסוליה הכללית של פרוסיה	טריאסטי	4.8.1846
12	2	אלכסנדריה	הקונסוליה [?] של אוסטריה	טריאסטי דרך Sira [?]	17.8.1846
13	2	טריאסטי	[?]	וינה, ברסלאו	20.10.1846
14	1	טריאסטי	[?]	ברסלאו דרך וינה	30.10.1846
15	6	פרארה	המשטרה המחוזית	צ'נטו	24.2.1847
					[1849?]
16	6	וינה	שגרירות פרוסיה	רוסיה וקושטא	18.2.1847
17	6	וינה	שגרירות רוסיה	רוסיה	[?].2.1847
18	6	[?]	[?]	וילנה	24.2.1847[?]
19	6	Podgorze	[?]	[?]	29[?].3.1847
20	6	קרקא	הנהלת המשטרה	וילנא דרך ברודי	12.4.1847
21	6	למברג	הנהלת המשטרה	ברודי	18.4.1847
22	6	ברודי	K.K. Hauptamt ⁸	[?]	19.4.1847
23	6	למברג	הנהלת המשטרה	קרקא	20.8.1847
24	6	ברודי	[?]	[?]	[?]
25	6	ברודי	[?]	[?]	29.8.1847
26	6	קרקא	הנהלת המשטרה	[?]	1.9.1847

3 רישום בכתב-יד בתוך החלק המודפס של הדרכון.

4 'הממשל הקיסרי המלכותי של ליורנו' (נציבות קיסרות אוסטריה).

5 ניצה הייתה שייכת לממלכת סרדיניה וטרם סופחה לצרפת.

6 הערה מוספת: 'אישור זה נועד גם למשרת Lázzer Marco'.

7 הערה מוספת: 'באניית קיטור של Lloyd'.

8 'המשרד הראשי הקיסרי המלכותי' (נציבות קיסרות אוסטריה).

תאריך	לכיוון	על-ידי	ניתן בעיר	דף של הרכון	מספר סדרון
3.9.1847	[?]	המשטרה האוסטרית	[?]	2	27
14.12.1847	אזמיר	הנהלת המשטרה	טריאסטי	1	28
25.1.1848	ירושלים	הקונסוליה הכללית של פרוסיה	בירות	7	29
18.7.1848	ביירות	הקונסוליה הכללית של פרוסיה	ירושלים	7	⁹ 30
23.8.1848	קורפו ומדינת האפיפיור	הקונסוליה של פרוסיה	בירות	7	31
15.9.1848	קורפו	הקונסוליה של בריטניה	אזמיר	7	32
14.11.1848	טריאסטי	הקונסוליה של אוסטריה	קורפו	7	33
5.12.[?].1848	[?]	[?]	טריאסטי	7	34
31.12.1848	[?]	[?]	טריאסטי	7	35
1.1.1849	איטליה	הקונסוליה של פרוסיה	טריאסטי	7	36
1.1.1849[?]	פאדובה, פרארה	הקונסוליה של אוסטריה	טריאסטי	1	37
23.1.1849	טוסקנה	[?]	טריאסטי	1	38
24.1.1849	[?]	הקונסוליה של האפיפיור	טריאסטי	1	39
28.1.1849	רוויגו	[?]	פאדובה	7	40
30.1.1849[?]	פרארה	[?]	רוויגו	7	41
31.1.1849	[?]	Avantgard Commando [?] ¹⁰	רוויגו	7	42
1.2.1849	[?]	[?]	[?]	7	43
1.2.1849	פרארה	משטרת הגבול של האפיפיור	Ponte [?]	7	44
4.3.1849	פירנצה	המשטרה המחוזית	בולוניה	5	45
5.3.1849	פירנצה	[?]	[?]	5	46
9.3.1849	[?]	[?]	[?]	3	47
14.3.1849	ליורנו	מחלקת ענייני חוץ	פירנצה	3	48
14.3.1849	ליורנו	נציבות פרוסיה	פירנצה	3	49
20.4.1849	טורינו	הקונסוליה של סרדיניה	ליון	5	50
26.4.1849	גינובה	הקונסוליה של פרוסיה	ליורנו	3	51
26.4.1849	גינובה	הקונסוליה של [?]	ליורנו	3	52
26.4.1849	גינובה	הנציבות של S. Marco ¹¹	ליורנו	3	53
2.5.1849	גינובה	[?]	[?]	3	54
[?]	גינובה	לשכת הדרכונים	[?]	3	55
13[?].5.1849	ניצה	הקונסוליה הכללית של פרוסיה	גינובה	3	56
13.5.1849	ניצה	הסוכנות הכללית של המשטרה	גינובה	3	57
19.5.1849	[?]	נציבות משרד החוץ	גינובה	3	58

9 הערה מוספת: 'נושא תעודה זו נוטל עמו למשרת את חתנו אורי בן אהרן זליג, נתין אוסטרי.'

10 'פיקוד החלוץ', כפי הנראה משמר צבאי בכניסה לעיר.

11 הכוונה כפי הנראה לנציבות של ונציה.

תאריך	לכיוון	על-ידי	ניתן בעיר	דף של הדרכון	מספר סדרו
24.5.1849	מרסיי	הקונסוליה של פרוסיה	ניצה	5	59
25.5.1849	מרסיי	Questura di Nizza ¹²	ניצה	5	60
25.5.1849	מרסיי	הקונסוליה של צרפת	ניצה	5	61
29.5.1849	צרפת	Carabinieri reali ¹⁴	Ponte Varo ¹³	5	62
[?]	[?]	בשם משרד החוץ	ג'נובה	5	63
29.5.1849	[?]	[?]	Pont du Var	5	64
9.6.1849	באיין	הקונסוליה של פרוסיה	מרסיי	5	65
14.6.1849	[?]	[?]	באיין	1	66
21.6.1849	בורדו	Préfet de Bayonne ¹⁵	באיין	5	67
6.7.1849	קאלה	סגן ראש העיר	בורדו	5	68
7.7.1849	קאלה	הקונסוליה של פרוסיה	בורדו	5	69
12.7.1849	[?]	ירידה לאנייה [?] ¹⁶	Boulogne [?]	1	70
6.8.1849	[?]	הקונסוליה של פרוסיה	לונדון	3	71
6.8.1849	צרפת	הקונסוליה הכללית של צרפת	לונדון	3	72
13.8.1849	ליון	משרד הפנים, לשכת האשרות [?]	פאריס	5	73
13.8.1849	ליון	[?]	[?]	5	74
21.8.1849	טורינו	Préfecture ¹⁷	ליון	5	75
			Pont de	5	76
22.8.1849	[?]	[?]	Beauvoisin		
			Pont de	3	77
22.8.1849	טורינו	לשכת הדרכונים	Beauvoisin		
22.8.1849	טורינו	מינהל הבטיחות הציבורית	Chambéry	5	78
			Monte	5	79
23.8.1849	[?]	[?]	Cenis ¹⁸		
31.8.1849	[?]	משרד החוץ	טורינו	3	80
31.8.1849	ג'נובה	נציבות פרוסיה	טורינו	3	81
31.8.1849	[?]	הקונסוליה הכללית של [?]	טורינו	3	82
24.9.1849	ליוורנו	הקונסוליה של טוסקנה	ג'נובה	1	83
24.9.1849	ליוורנו	הקונסוליה של פרוסיה	ג'נובה	1	84
24.9.1849	ליוורנו	לשכת הדרכונים	ג'נובה	1	85
4.10.1849	פירנצה	נציבות של San Marco	ליוורנו	3	86
			Posto al	1	87
11.10.1849	[?]	[?]	Prato[?] ¹⁹		
[?]	[?]	[?]	Posto al Prato	4	88

12 משרד הממונה על הסדר בניצה.

13 כמו Pont du Var (ראה מס' 64), והוא הגשר, שבו עבר הגבול בין צרפת לטורינו.

14 'שוטרי המלך' של טורינו.

15 הממונה על המחוז.

16 חותמת בשעת הכניסה לאנייה מ-Boulogne לאנגליה.

17 משרד הממונה על המחוז.

18 בצרפתית Mont Cenis, וזה המעבר בהרים, שהיה אז הגבול בין טורינו לצרפת.

19 'מוצב המרעה' והכוונה כנראה למקום מעבר וביקורת בכניסה לפירנצה. ראה להלן, מס' 91: Posto al Piale.

Bagnoli.

תאריך	לכיוון	על-ידי	ניתן בעיר	מספר סידורי	דף של הרב
30.10.1849	ליזורנו	משרד החוץ	פירנצה	4	89
2.11.1849	מודנה	משרד החוץ	פירנצה	4	90
			פירנצה	4	91
			(Posto al		
[?].[?].1849	[?]	[?]	Piale Bagnoli)		
2.11.1849	בולוניה	נציבות האפיפיור	פירנצה	4	92
5.11.1849	מודנה	המשטרה המחוזית	בולוניה [?]	4	93
5.11.1849	[?]	המפקד הצבאי האוסטרי	בולוניה	4	94
6.11.1849		משטרת הגבול של האפיפיור	מודנה [?]	4	95
13.11.1849	רג'ו	הקומיסר [של המשטרה?]	רג'ו	4	96
24.11.1849	בולוניה	קומיסריית המשטרה	רג'ו	4	97
			מודנה	4	98
			(Porta St'		
			Agostino) ²⁰		
25.11.1849	[?]	[?]	בולוניה	4	99
25.11.1849	אנקונה	המשטרה המחוזית	[?]	4	100
[?].[?].1849	S. Ambrogio	[?]	[?]	4	101
??.1849	בולוניה	[?]	[?]	4	102
25.11.1849	[?]	המפקד הצבאי האוסטרי	בולוניה	4	103
28.11.1849	בולוניה	משטרת האפיפיור	[?]	4	104
4.2.1850	טריאסטי	הלשכה המחוזית של המשטרה	אנקונה	4	105
4.2.1850	טריאסטי	[?]	אנקונה	4	106
27.5.1850	ליזורנו דרך ונציה	הנהלת המשטרה	טריאסטי	8	107
17.6.1850	ליזורנו	הנהלת המשטרה	ונציה	8	108
18.6.1850	מדינת האפיפיור	קונסוליית האפיפיור	ונציה	8 ²¹	109
2.7.1850	ורונה	המפקד הצבאי האוסטרי	פאדובה	8	110
8.7.1850	מנטובה	[?]	ורונה	8	111
11.7.1850	פרארה	המשטרה המחוזית	מנטובה	8	112
12.7.1850	[?]	Recevtoria ²²	Quatrelle	8	113
12.7.1850	[?]	משטרת פרארה	Porta Po ²³	8	114
12.7.1850	[?]	המכס	Stellata	8	115
29.7.1850	ליזורנו	המשטרה המחוזית	פרארה	8	116
30.7.1850	טוסקנה	הקונסוליה של טוסקנה	פרארה	8	117
31.7.1850	פירנצה	המשטרה המחוזית	בולוניה	8	118
31.7.1850	[?]	המפקד הצבאי האוסטרי	בולוניה	8	119
		Ispettorato	Capanno [?]	8	
		Politico di			
1.8.1850	[?]	Porretta [?] ²⁴			
13.8.1850	ליזורנו	[?]	[?]	8	120

20 מסתבר, שזו כניסה לעיר. 21 אשרת מעבר.
 22 לשכת הגבייה. יש להניח, ששם הייתה הביקורת על הנכנסים למדינת האפיפיור ועל היוצאים ממנה.
 23 שער הנדר פוי הנמצא בכניסה לפרארה, וכנראה גם Stellata היא נקודה בכניסה לעיר.
 24 היתר יציאה מטעם לשכת המפקח המדיני של Porretta.